

DEBATT

Den öppna vetenskapen och dess vänner

Beate Eellend, Britta Lövgren & Lisbeth Söderqvist

I Respons 1/2017 hävdade Johan Svedjedal att de riktlinjer för Open Access-publicering som föreslagits innebär ett ingrepp i den akademiska friheten och kommer att leda till en torftigare fackboksutgivning. Här svarar representanter för Kungliga biblioteket, Riksbankens Jubileumsfond och Vetenskapsrådet på kritiken.

Vi välkomnar en diskussion av för- och nackdelar med open accesspublicering. Det är dock viktigt att diskussionen grundas i korrekta uppgifter om rådande förhållanden. Vår kännedom om publiceringssystemet innebär att det finns många olika faktorer som påverkar hur forskare väljer att publicera sina resultat. En del av dessa faktorer kan finansiärerna påverka, men inte alla. Vi vill klargöra några av de aspekter kring open accesspublicering där det föreligger missförstånd i Johan Svedjedals debattartikel.

Ett första klargörande rör vad open accesspublicering är, vilka motiv som finns och därmed även bakgrunden till forskningsfinansiärernas krav. Med open access menas att vetenskapliga resultat görs öppet tillgängliga på internet. Kortfattat är motiven att utnyttja internets potential för kommunikation med forskare och andra professioner samt allmänheten som är intresserade av och behöver få tillgång till resultaten av vetenskapligt arbete. Vidare att frigöra dagens forskningsresultat för insamling, validering och bearbetning samt att skapa en långsiktigt mer rimlig kostnadsnivå på ett område som präglas av ett fåtal stora kommersiella förlags monopolpriser.

Omställningen till ett öppet tillgängligt publiceringssystem drivs internationellt bland annat av välrenommerade forskningsorganisationer som Max-Planck-Gesellschaft och självständiga finansiärer som Wellcome Trust. Förhandlingar med förlagen om långsiktigt hållbara överenskommelser om villkoren för publicering med open access pågår, i Sverige och i andra länder. Alla medlemsstater i Europeiska unionen har kommit överens om att målet är open access till vetenskapliga resultat. I den senaste forskningspropositionen ansluter sig också regeringen till detta.

Svedjedal menar att open access är ett ingrepp i forskarnas upphovsrätt. Open access innebär att upphovsmannen ger alla rätt att läsa, ladda ned, kopiera och sprida verket i digital form men full hänsyn tas till författarens lagstadgade ideella upphovsrätt. Upphovsmannen måste anges och verket får inte förvanskas.

Svedjedal menar att en verkligt öppen vetenskap, för forskare, medborgare och offentlig diskussion, redan finns eftersom böcker och tidskrifter i Sverige är gratis och finns tillgängliga att låna på bibliotek. Vi sätter ett frågetecken för såväl gratis som för tillgängliga. När det gäller tidskriftsartiklar är de prenumerationsavgifter som de stora vinstdrivande förlagen har drivit fram så höga att inte ens alla universitetsbibliotek har råd att hålla sig med de tidskrifter och böcker som forskarna behöver, än mindre folkbiblioteken dit medborgare söker sig. Det är rimligt att forskning som finansieras med offentliga medel också ska finnas fritt tillgänglig för alla som behöver och önskar ta del av forskningsresultat.

Karriärdynamiken inom humanvetenskaperna innebär enligt Svedjedal att forskarna först skriver en avhandling i det "inomvetenskapliga kretsloppet" för att sedan gå vidare till publicering på "allmänlitterära förlag". Det hade varit värdefullt att ta del av vad detta påstående bygger på. Vilka skillnader finns mellan olika ämnen, och vad betyder de för publiceringsmönstren? Vår erfarenhet är att det sällan är en del av forskares karriärval i dag att publicera sig på ett "allmänlitterärt förlag".

Om forskare i dag väljer bort de bokförlag som Svedjedal håller högt beror det knappast på finansiärernas krav om open access. Forskare styrs enligt vår erfarenhet bland annat av hur lärosätena värderar olika former av publicering samt hur dessa poängsätter publicering i olika tidskrifter och vid skilda förlag. Det är forskare som kollektivt

har valt vilka förlag som ska tilldelas högst poäng. Ett avgörande kriterium för att ett förlag ska hamna högt är att förlaget tillämpar sakkunniggranskning. De förlag som Svedjedal placerar som ”allmänlitterära toppförlag” finns inte med på den ofta använda så kallade norska listan eftersom de inte genomför någon sakkunniggranskning. Här vill vi gärna nämna Kriterium, ett konsortium som erbjuder förlag och forskare såväl sakkunniggranskning som open accesspublicering. Initiativet syftar till att både höja den vetenskapliga bokens prestige och bidra till en ökad spridning av forskningsresultat som publiceras i bokform.

Vetenskapsrådets förslag till nationella riktlinjer för öppen tillgång till vetenskaplig information (Vetenskapsrådet 2015) sätter en målbild vilken innebär att open access till vetenskapliga publikationer ska vara realiserad 2025. Men förslaget identifierar också hinder och problem som måste lösas för att vi ska nå dit. Från 2017 har Kungliga biblioteket regeringens uppdrag att i samråd med Vetenskapsrådet samordna det nationella arbetet med införande av principer som främjar publicering av vetenskapliga publikationer med open access. Flera utredningar kommer att tillsättas för att finna lösningar på de identifierade problemen. Avsikten är att olika aktörer såsom forskare, lärosäten, förlag och finansiärer ska delta i arbetet. Samordningsuppdraget inkluderar bland annat en utredning kring hinder och möjligheter för open access till böcker.

Beate Eellend, fil. dr, samordnare Kungliga biblioteket

Britta Lövgren, fil. dr, forskningssekreterare Riksbankens Jubileumsfond

Lisbeth Söderqvist, docent, analytiker Vetenskapsrådet, avdelningen för forskningspolitik.